

BENGT G. KARLSSON

Jorden vi ägde

RESURSANVÄNDNING, GENUS
OCH PRIVATISERING AV MARK
I NORDÖSTRA INDIEN

LÅT MIG INLEDA med en anekdot. För ett par år sedan köpte vi en gammal bergsmansgård i ett mindre samhälle i norra Västmanland. Detta var något nytt för oss, varken min fru eller jag har tidigare ägt en fastighet. Även om odlingsmark och skog avyttrats från den ursprungliga gården så finns fortfarande kvar en ansevärd tomt i centrum av samhället. Denna plats har på kort tid blivit referenspunkt i vår tillvaro och jag har förvånats över tillfredsställelsen i själva ägandet. Att detta tillhör oss och att vi kan styra och ställa som vi önskar svarar uppenbarligen mot något inom mig. Men ägandet har också sina mörkare sidor, bland annat behovet att hävda sin rätt och upprätthålla egendomen.

Så också för oss. Vi ärvde en konflikt med grannen, den numera pensionerade polisen, allmänt känd i byn som ”Sheriffen”. Redan första sommaren gjorde Sheriffen klart för oss att vinbärsbuskarna belägna på vår sida av häcken i själva verket tillhörde honom. Det hela lät lite märkligt, men jag avfärdade det med att ”ok, låt honom ta buskarna”. Men när han senare också påstods sig äga en annan del av ”vår” tomt började jag dra öronen åt mig. Visserligen handlar det inte om några stora värden – varken bruksvärden eller marknadsvärden (detta är en bygd med växande befolkning och en av de lägsta medelinkomsterna i Sverige) – utan snarare kanske själva principen att värna om sin egendom!

* * *

Att enskilda individer kan äga mark, jord eller landområden är något de flesta tar för givet idag. För många, speciellt i Västvärlden, betraktas det privata jordägandet, samt rätten till egendom mer allmänt, som ett fundament eller grundbult i det samhälleliga kontraktet, rent av en mänsklig rättighet. Så har det inte alltid varit och så är det heller inte idag på många platser i världen. Det privata, exklusiva ägandet av mark är inte heller så absolut som man kan förledas tro, utan i de flesta länder har staten övergripande befogenhet att reglera och ytterst möjlighet att expropriera individers mark och landegendomar. Dock, vilket är temat för detta föredrag, så tycks principen om privat ägande av mark få en alltmer universell spridning och framstår idag som något av en global norm (Hann 1998:1–2). I en vild exposé över det privata jordägandets globala historia hävdar journalisten och författaren Andro Linklater att denna idé är ”den mest destruktiva och kreativa kulturella kraften i skrivna historia” (2013:5, min översättning).²¹

Ägande i sina olika former är centralt för flera ämnesdiscipliner – juridik, historia, idéhistoria och politisk filosofi – och jag antar att det inom denna församling finns flera ledamöter som specialiserat sig inom området. Min utgångspunkt är antropologins, och den fråga jag är sysselsatt med är vad som händer i mötet mellan olika legala traditioner och förhållningssätt till den jord vi alla lever på och av. Principen eller idén om att jorden kan ägas ter sig vid närmare eftertanke som både märklig och problematisk. De utmaningar mänskligheten står inför idag, inte minst relaterat till miljö- och klimatförändringar, framstår som svårförenliga med det privata ägandet av mark och naturresurser. Ekologiska processer, som vi vet, låter sig inte isoleras till eller följa politiska gränser eller egendomsgränser. Ytterst behöver också alla människor tillgång till en plats, ett livsrum. Detta kan tyckas lika självklart som att vi alla behöver föda, vatten och syre för att leva. Men i och med att allmänningar

försvinner i både städer och på landsbygden, och när stora markområden privatiseras, och att stränder, skogar, berg och andra marginella områden blir reservat och exklusiva rekreationsområden, har tillgång till fysiskt livsutrymme kraftigt beskurits för stora grupper människor idag. När marken, jorden kan ägas blir konsekvensen – den andra sidan av myntet – att vissa kommer att äga omfattande landområden medan andra inget alls.

Att markägandet tenderar att bli ojämlikt är förstås ingen naturlag eller ett av gudarna instiftat tillstånd, utan något vi människor styr över. Som antropolog påminns man ständigt om mångfalden av sätt att vara människa och att organisera samhällen på. Det finns uppenbarligen inte bara ett möjligt, rätt eller förnuftigt sätt. Vad gäller relationen till mark och resurser finns en mängd intrikata system runt om i världen där individer och grupper kan inneha olika och kompletterande rättigheter i ett och samma landområde. Detta gäller också för Sverige. Bonden kunde exempelvis i 1600-talets Västergötland ha individuell bruksrätt till åkern fram till att skörden var bärgad, efter vilken marken övergick till att bli allmänning och användas till höstbete för byns kreatur (cf. Widgren 1995:4). Den tes jag kommer att driva här är att det finns anledning att fundera kring om vad vi kan kalla ”ägandets modalitet”² är det mest förnuftiga sättet att förhålla sig till existensens fundament, det vill säga jorden, i dess dubbla betydelse av planeten jorden samt den mark eller jord vi alla går och står på.

Kritiken mot privat ägande är inget nytt, och här kan man göra det enkelt för sig och hänvisa till misslyckandet att införa kollektivt eller statligt ägande av marken i Sovjetunionen och de forna Öststaterna. Min förhoppning är att vi åtminstone tillfälligt suspenderar avgörandet och gläntar på ett tänkande bortom den ideologiska motsatsvärlden av kapitalism versus socialism, privat ägande versus kollektivt. Här är det också viktigt att betona att även om ägandets modalitet fått en dominerande ställning i dagens värld, och inte minst i Västvärlden, så innebär det inte att det är det enda sättet människor förhåller sig på till jorden

och naturen i stort. Här kommer vi att bege oss till Indiens nordöstra bergsområden för att se hur det privata markägandet förhandlas mot andra principer och praktiker.

Hos ursprungsfolken Khasi, Jaintia och Garo i den indiska delstaten Meghalaya kan sägas att rätten till mark utgår från att marken brukas eller tas i anspråk. Den som brukar marken har rätt till den och så länge den brukas kan ingen annan ta den i anspråk. Detta förhållningssätt återspeglas i sedvanelagar och i försörjningspraktiker och åberopas explicit i olika sammanhang, inte minst i situationer av konflikt. De klaner eller släktgrupper som ursprungligen tog marken i anspråk har också en speciell rätt till den, de ses som ett slags förvaltare och beskyddare. Idag trängs dessa principer av brukarens och förvaltarens rätt undan och översätts eller förstås alltmer i termer av ägandet, det vill säga att ägande ger permanent, exklusiv rätt till marken. En både intressant och komplicerande aspekt här relaterar det matrilineära släktskapet hos de ovan nämnda folken. Social tillhörighet räknas via mödernet och egendom överförs från mor till dotter. Sönerna lämnas traditionellt mer eller mindre arvslösa. Hos Khasis är det den yngsta dottern som ärver merparten av familjens egendom, detta eftersom hon förväntas stanna hemma och ta hand om de åldrande föräldrarna. En fråga som fått alltmer aktualitet under de senaste decennierna är huruvida den yngsta dottern, *ka khadduh*, som hon kallas, "äger" den mark, byggnader och andra materiella tillgångar som hon ärvt eller om hon snarare ska ses som förvaltare av familjens och släktens egendom. Detta spörsmål sätts ofta på sin spets i de fall då *ka khadduh* vill avyttra egendomen, eller om hon väljer att gifta sig med en man utanför det egna folket. Det senare tolkas vanligtvis i etniska och patriarkala termer som att marken och övrig egendom därmed alieneras, går förlorad inte bara för matriklanen utan för hela Khasifolket. Slakten kan ingripa i sådana situationer och kan också lyckas att få egendomen överförd till en äldre syster eller någon annan matrilineär, kvinnlig släkting. Detta kan också ske med hänvisning till *ka khadduhs* olämpliga eller "omoraliska" leverne. Ägandet

är med andra ord fortfarande underställt viss social kontroll eller gemensam förvaltning. Konflikter är också mycket vanligt förekommande där principer och praktiker baserade på sedvanelagar (customary laws) ställs mot ägande i enlighet med modern indisk lagstiftning.

Grunden till den mycket komplicerade situationen med överlappande legala regimer finns i den tidigare kolonialmaktens sätt att förvalta imperiets yttre gränsområden, där befolkningen ansågs vara primitiva ”savages” vilka inte var redo för modern rättskipning. Strategin var i stället att låta dessa folk i största möjliga mån förvalta sig själva. Slaveri, huvudjakt och vissa andra sedvänjor förbjöds, men i stort överläts till de traditionella beslutsorganen att uppehålla lag och rätt med stöd i sedvanelagarna. Med den ökade koloniala närvaron i regionen, inte minst genom den snabba expansionen av te-plantager, uppstod snart behovet att fastställa eller kodifiera de muntliga sedvanelagarna. Detta visade sig dock allt annat än enkelt. De brittiska kolonialtjänstemännen hade speciellt svårt att förstå det matrilineära släktskapssystemet; frågor ställdes som exempelvis vad mannens roll bestod av i detta system, och huruvida kvinnan verkligen kunde betraktas som ”ägare” av familjens, släktens och byns landområden. I princip kan man säga att briterna aldrig riktigt fick rätsida på detta men att man helt resolut valde att tillskriva männen – antingen den ingifte mannen eller de manliga matrilineära släktingarna – det faktiska ägandet. Detta förhållningssätt har sedan levt kvar inom den postkoloniala statsförvaltningen. En liknande utveckling finns också beskriven för andra brittiska kolonier med matrilineärt släktskap, exempelvis i Malawi i södra Afrika (se Kaarhus 2010).

I samband med att marken har fått ett allt högre värde, inte minst områden med åtråvärda naturresurser eller i tätorter, har också konflikter runt ägandet tilltagit markant. Försäljning av mark har även blivit allt vanligare. När mark köps och säljs övergår den ofta till att bli manlig egendom. Marken ses då som ”självanskaffad” (”self-acquired”) egendom, vilken ägaren idag kan testamentera till sönerna i familjen; vilket också sker i stor utsträckning (Mukhim 2011:289). Frågor runt egendom

och ägande är som sagt något mycket komplicerat, och speciellt markkonflikter hamnar ofta i ett slags limbo där de skickas fram och tillbaka mellan olika rättsinstanser. Sedvanelagarna, vilka ska ges prioritet, medger stort tolkningsutrymme och ofta faller man tillbaka på koloniala beskrivningar av sedvanelagarna. Eftersom det inte heller finns några lantmäterikartor i delstaten, och landdokument och andra skriftliga handlingar ofta är bristfälliga, är det inte ovanligt att markkonflikter drar ut på tiden, kanske både en och två decennier, innan domslut kan fällas.

* * *

Ekonomerna Karl Polanyi hävdar i sin klassiska studie *The Great Transformation* (1944, 2001) att jordens omvandling till en vara är en central del av förändringen mot ett kapitalistiskt marknadssamhälle. Polanyi motsätter sig denna utveckling och menar att jord, likt arbete och pengar, är att betrakta som ”fiktiva varor” i det att dessa inte är producerade med syftet att säljas på en marknad. Mark, vatten, och naturen mer generellt är det fysiska fundamentet på vilket hela vår existens vilar, och att underställa dessa livets grundbetingelser för marknadens logik är enligt Polanyi förödande; det leder till kris och i förlängningen samhällens och miljöns undergång. Polanyis kritik mot kapitalismens kolonialisering av människans livsvärld har fått något av en renässans under senare år.

Filosofen Nancy Fraser utgår, i artikeln ”Can society be commodities all the way down?”, från Polanyis begrepp ”fiktiva varor” i ett försök att bygga en övergripande kritisk teori som kopplar ett grepp om samtidens trefaldiga kris av ekologisk, samhällelig och finansiell kollaps. Fraser hyllar Polanyi, men menar samtidigt att hans ”communitarian ethos” får honom att blunda för eller förbise förtryck, exploatering och exkludering av ett tidigare, förkapitalistiskt datum, och att han därmed också missar vad Marx pekar på som en emancipatorisk aspekt av kapitalismen, det vill säga att den upplöser äldre hierarkier och former av dominans. För Polanyi blir motstånd mot kapitalistisk kommodifiering

främst en fråga om att värna lokalsamhällets autonomi mot krafter utifrån. Detta blir alltför reaktionärt för Fraser som i stället erbjuder en alternativ läsning, vad hon kallar en ”structural reading of fictitious commodification” (2012:7). Frasers tillägg är viktigt, men huvudargumentet står fast, att kapitalismen biter sig i svansen genom att omvandla alla värden till varor och därmed underminera samhället, miljön och också själva grunden för varuproduktionen. Samhället kan, hos både Polanyi och Fraser, inte bestå av varor hela vägen ner.

När byggandet av det indiska järnvägsnätet tog fart under senare delen av 1800-talet uppstod snart behovet att säkerställa tillgången till timmer för framställning av syllar. Ett skogsdepartement skapades efter tyskt mönster, och detta var snart i full gång med att upprätta reservat för produktion av timmer runt om i Indien. Detta var också fallet i Garobergen i dagens Meghalaya. I korthet kan sägas att innan ett skogsområde reserverades, så gjordes en inventering av existerande rättighetsanspråk. Svedjebbrukare, pastoralister och jägar- och samlarfolk, vilka inte använde marken permanent, ansågs inte kunna hävda någon äganderätt. I de aktuella fallen var det skogsmark som användes för svedjebbruk och alltså endast odlades under ett till två år och sedan lades i träda under en längre period, ibland så länge som 25–30 år. Här ansåg sig kolonialmakten alltså inte behöva beakta några tidigare anspråk eller äganderätt till marken. (Inom parentes kan nämnas att det statliga övertagandet av skogen i Indien, som skedde under slutet av 1800- och början av 1900-talet, har varit föremål för betydande forskning, och en viktig slutsats är att denna process inte var så uniform som man tidigare ansåg. Viss hänsyn togs till lokalbefolkningens behov och nyttjanderegimer och bland annat svedjebbruk kom i praktiken att accepteras i flera områden, trots att det gick emot alla principer för modernt, vetenskapligt skogsbruk och formellt förklarats olagligt i alla reserverade skogar.)

Upprättandet av skogsreservaten i Garobergen blev emellertid snart en källa till utbrett missnöje. Förlusten av att inte kunna svedja i dessa områden ansågs förståeligt nog vara ett betydande intrång och avbräck i

försörjningen. Detta adderades till det tidigare missnöjet med att bybor tvingades ställa upp som oavlönade bärare för koloniala tjänstemän på resa samt att flera Garobyar förlorat landområden nere på slätten (detta utifrån principen att bergsfolk hörde hemma uppe i bergen och inte ansågs kunna ha markanspråk nere på slätten). Det utbredda ogillandet kom så småningom att organiseras under ledning av den karismatiska Sonaram R. Sangma. Sangma tillhörde den första generationen Garos som fått utbildning genom den amerikanska baptistmissionen. Unikt med Sangma, vilket också gjorde honom speciellt svår att handskas med för britterna, var att han använde sig av en legalistisk motståndsstrategi där han hävdade äganderätt på basis av skriftlig dokumentation. Genom Sangmas försorg skickades ett stort antal petitioner till olika koloniala instanser. Han samlade allehanda skriftlig dokumentation i en bok vilken han lät trycka upp och sälja. Boken avfärdades av britterna som ett irrelevant sammelsurium av skrivelser utan egentlig betydelse för det aktuella fallet, men var ändå något som uppenbarligen tilldrog sig deras intresse (alla byledare som intervjuas tillfrågas om de har Sangmas bok). Sangma sökte också juridisk hjälp och anlätade en engelsk advokat i Calcutta. Sangmas rykte som den första Garo-nationalisten kom att solkas en aning av att han hävdade stora delar av Garobergen som sin privata egendom, eller snarare som tillhörande hans fru Thokje Gabil Momin.

Det pyrande folkliga missnöjet i detta nyligen annekterade område kunde inte bara negligeras. En speciell kommission tillsattes 1906 under ledning av kommissionären J.C. Arbuthnott för att utröna om det fanns genuina skäl till missnöjet. I en 150-sidig rapport redovisar Arbuthnott sitt resultat. Rapporten kom att kretsa kring frågan vem som egentligen äger marken, och här kom Arbuthnott främst att utgå från intervjuer med ett stort antal Garo-byledare, *nokma*. Så här kunde det låta (jag översätter från engelska – det har förstås skett översättningar i olika led, oklart på vilket språk intervjuerna ursprungligen ägt rum), *nokma* från Darugiri förklarar:

Jag är *nokma* i min by. Jag äger marken. All mark inom dessa gränser tillhör mig genom min fru (han har tidigare förklarar gränserna för byns landområde). Om jag vill kan jag, med tillstånd från min fru, sälja marken. Jag skulle behålla alla pengarna själv om jag säljer marken. ... Jag har aldrig hört om en *nokma* som sålt sin mark/landområde (*a'king*).

Nokma från Naphak ger en liknande förklaring:

Jag känner till min bys gränser (förklarar dessa) ... All mark inom dessa gränser tillhör mig. Jag kan sälja marken, men måste då ha min frus tillstånd. En vanlig bybo kan inte sälja någon mark. Jag har inte sålt något landområde. Men om jag sålde mark så skulle jag få pengarna själv. Jag skulle inte ge något till de andra i byn.

De andra intervjuade byledarna har liknande berättelser. Arbuthnott fokuserar på vem som äger byns mark, om den kan säljas och vem som i så fall får pengarna eller ersättningen. Ingen av de intervjuade säger sig ha sålt någon mark, men menar att försäljning skulle kunna äga rum, men då endast om det tillstyrks av *nokmans* fru och hennes *machong*, matrilineära klan. Två saker tycks uppenbara utifrån intervjuer som återges i rapporten: 1. Mark var inte en handelsvara vid den aktuella tidpunkten, det vill säga i början av 1900-talet; och 2. Jordägandet var ytterst kopplat till kvinnan och hennes släkt.

Intressant nog drar Arbuthnott själv de motsatta slutsatserna och hävdar att försäljning av mark inte var ovanligt. Denna uppfattning styrks av hans kollega Major A. Playfair som också ingick i kommissionen. I monografin *The Garos* (1909), som utkom kort efter Arbuthnotts rapport, hävdar Playfair att *nokman* kan sälja byns mark och att detta också är vanligt förekommande. *Nokman*, säger Playfair vidare, betraktas som ägaren, ”proprietor”, av byns marker (1909:72–73). Det är oklart vad Arbuthnott och Playfair baserar sina uttalanden på, men det ter sig som om det handlar om att legitimera och bana väg för sådana landtransaktioner och därmed etablera vad jag kallat ägandets modalitet. Här har, enligt britererna, uppenbarligen kvinnor inget med saken att göra. Detta

styrks av att inga kvinnor intervjuades av kommissionen, med undantag för Sangmas fru, detta trots de upprepande hänvisningarna till att *nokman* inte kunde besluta i markfrågor. Denna manliga "bias" kommer i princip att fortsätta under hela det koloniala styret, där byns *nokma* i praktiken behandlades som ägare av de gemensamma landområdena. Men återigen, detta blev aldrig helt avgjort. Under imperiets sista dagar återvänder kommissionären C.S. Gruning till frågan, och efter att ha gått igenom alla relevanta dokument finner han att byns marker "are held in trust for the village by the Nokma and are not the personal property of the latter".

* * *

Episoden ovan är hämtad från min monografi *Unruly Hills* (Karlsson 2011: kap. 3). Som jag visar på där kommer marken under 1900-talet att gå mot att betraktas och behandlas som privat egendom, men aldrig fullt ut. Det finns hela tiden bromsande faktorer, inte minst oklarheten runt mannens status som möjlig jordägare, samt den underliggande konflikten mellan ägandets och förvaltningens principer. Under 1960- och 70-talen diskuterades jordägande flitigt inom samhällsvetenskapen men frågorna försvann delvis under vändningen mot identitetsfrågor och det diskursiva eller den socialt konstruerade världen. Materialitet i dess olika former är återigen något aktuellt, och med det också mer handfasta spörsmål runt försörjning och fysiska aspekter av människans överlevnad på jorden. Jordbruksmark har också fått en mer framträdande plats i samhällsdebatten under de senaste åren. Ledande globala finansaktörer har förklarat investeringar i mark som de långsiktigt mest lönsamma. (Till och med en finansspekulant som George Soros investerar numera i jordbruksmark.) Vi ser också hur enorma arealer i Afrika, Latinamerika och Asien köps upp av transnationella företag som satsar på storskalig odling av palmolja, energigrödor, mat och djurfoder. Enligt uppskattningar kan det röra sig om över 200 miljoner hektar mark som har köpts

upp eller leasats i det globala Syd under senaste decenniet, och trenden pekar på en fortsatt ökning (Oxfam 2011). Enorma skogsarealer omvandlas till monoplantager av energiskog och industriråvara, eller blir till naturreservat där lokalbefolkningen stängs ute. Allt detta går idag under benämningen ”land grabbing”.³

När ”land grabbing” debatteras handlar det nästan uteslutande om mäktiga, kommersiella aktörer utifrån som köper upp mark eller leasar mark under en längre tidsrymd, och ofta genom uppgörelser direkt med regeringsföreträdare utan konsultation med dem som bor och traditionellt nyttjar dessa marker. Här vill jag vända blicken mot en mer svår-fångad process av landövertagande ”inifrån” det egna samhället eller gruppen ifråga. I Meghalaya handlar det i stor utsträckning om svedjemark som principiellt stått till alla bybors förfogande och som nu omvandlas till privat egendom. I svedjebruk odlas marken normalt endast ett till två år för att sedan lämnas i träda under en längre tid. Svedjecykelns längd beror på tillgången till mark. Vanligtvis återkommer en familj till samma svedjor och kan sägas ha ett slags kontinuerlig nyttjanderätt till de svedjor man brukat tidigare. Familjens storlek och behov spelar in. Man kan inte ta upp större svedjeytor än man har arbetskraft till. Detta ändras med införandet av permanenta avsalugrödor som te, gummi, kaffe och trädplanteringar. Om någon planterar träd så betraktas personen som ägare till träden och dess frukter, och så länge dessa står kvar och sköts om kan ingen annan ta detta markområde i anspråk.⁴ Marken har nu övergått till att nyttjas permanent. Under de senaste decennierna har sådana områden alltmer kommit att uppfattas som personlig egendom, och då nästan uteslutande som manlig egendom. Det har också blivit vanligt att sådana ”privatiserade allmänningar” säljs vidare eller testamenteras till familjens söner. På detta sätt blir allt mindre mark tillgänglig för svedjebruk och perioden av träda förkortas, vilket i förlängning gör att svedjebuket blir alltmer ekologiskt ohållbart; vegetationen hinner inte återhämta sig, det blir mindre skördar och allt större ytor behöver odlas varje säsong. Marken blir vidare privat, och i

manlig ägo. Landsbygdsprogram som uppmuntrar bönderna att börja med odling av te, gummi och kaffeplantager i stället för självförsörjningens svedjebruk har kommit att driva på privatiseringen av marken. Vissa mer förslagna personer har också använt sådana utvecklingsprojekt som en medveten strategi för att lägga under sig stora markområden.⁵

Meghalaya har en strikt lagstiftning runt jordägande med syfte att förhindra landalienation – endast personer som tillhör delstatens ursprungsfolk har rätt att äga och nyttja marken – men däremot saknas lagliga mekanismer att kontrollera intern landalienation. Vad som skett under de senaste tre till fyra decennierna är en långtgående landkoncentration där den framväxande politiska och ekonomiska eliten lyckats lägga under sig enorma områden. Med detta har vi också fått en stor andel jordlösa; familjer som inte har tillgång till någon jordbruksmark att bruka. Eftersom det inte finns några övergripande lantmäterikartor finns ingen klarhet över omfattningen av denna interna ”land grab”. Det är exempelvis allmänt känt att den tidigare ministern D.D. Lapang är en av delstatens största landägare, men exakt vilken mark och hur mycket han egentligen äger förblir alltjämt oklart. Denna process av markkoncentration har också osynliggjorts av politiskt fokus på etniskt självbestämmande, där frågor runt fördelning, eller mer allmänna klass- och genusaspekter, har svårt att få gehör i samhällsdebatten.

Privatisering av mark genom permanent användning är inte unikt för dessa områden i nordöstra Indien. Traditionella nyttjanderegimer där alla har tillgång till mark tycks sakna redskap att hantera omvandlingen från gemensam resurs till privat ägande, alltså genom att mark tas i anspråk kontinuerligt genom exempelvis plantering av träd eller andra mer eller mindre permanenta grödor. Antropologen Tania Murray Li ger ett liknande exempel från Sulawesi i Indonesien, där odling av i huvudsak kakao kom att fullständigt förändra hela samhället. Hon skriver:

Highlanders' autonomy was grounded in their system of shared access to common land, and an open land frontier. All highlanders who wanted to

farm had access to free land, and they could survive on the food they grew for themselves. ... The big shift occurred when they started to plant tree crops, which had the effect of making their land into individual property. ... Farmers who failed to compete lost control of their land and were compelled to sell their labour (Li 2014: 6–7).

Den omvandling som Li beskriver skedde på mycket kort tid under 1990-talet. Vid millennieskiftet fanns inte längre någon allmän mark kvar, inte heller någon obruten skogsmark att ta i anspråk; all mark hade blivit någons enskilda egendom.

* * *

Li (2013) frågar sig varför bergsborna inte reagerar och inte försöker förhindra privatiseringen av marken och den ojämlikhet som följer i dess spår. Denna fråga har också sysselsatt mig i relation till utvecklingen i nordöstra Indien. Detta leder oss även över till den vidare frågan om varför ägandets modalitet har fått sådan global spridning?

En slutsats kunde vara att det helt enkelt beror på dess överlägsenhet, att privat ägande av mark utgör det mest effektiva sättet att allokera resurser när befolkningen ökar, och att det samtidigt är en förutsättning för kapitalistisk ekonomisk utveckling. Individer och grupper med inflytande i samhället kan förstås också stärka sin ställning genom att tillskansa sig ägande av marken. Förespråkare för en sådan utveckling menar att genom det privata ägandet av marken så skapas klarhet – individen tilldelas dokumenterad, lagstadgad, exklusiv rätt till det stipulerade landområdet – och därmed också ett långsiktigt hållbart nyttjande. Finns ingen identifierbar ägare, kommer den fria tillgången oundvikligt att leda till alla söker maximera sitt nyttjande med katastrofalt resultat som följd, exempelvis överbetning eller utfiskning. Men individuellt ägande är, som jag visat på ovan, inte enda alternativet till allas fria och ohämmade nyttjande. Det finns en mångfald olika arrangemang genom vilka tillgång och användande av mark och resurser kan fördelas. Detta

är också vad Elinor Ostroms mödosamma kartläggning av olika typer av traditionella brukarregimer så tydligt visat (1990).

Den danska ekonomen Ester Boserup beskriver i sin klassiska studie *The Conditions of Agricultural Growth* (1965:92–93) hur övergången till privat ägande kantas av konflikter och i själva verket ofta skapar ”less and not more security of tenure”. De nya eliterna i de tidigare kolonierna i Asien och Afrika har i flera fall försökt tillskansa sig äganderätt över landområden där olika grupper tidigare haft sedvanerätt att bruka. Resultatet är ofta utdragna rättsprocesser och ökande sociala och etniska motsättningar, vilket inte sällan varit huvudorsaken bakom förödande inbördeskrig och väpnade konflikter i dessa länder, menar Boserup (ibid.:93). På samma sätt beskriver antropologen Katherine Verdery (1996: kap. 6) hur projektet i det postsocialistiska Rumänien att återföra tidigare kollektiverade lantegendomar till dess ursprungliga ägare har skapat ett veritabelt kaos med osämja och hat mellan bybor, grannar och släktingar som tidigare arbetat sida vid sida, men som nu hamnat i gräl om vem som äger de olika jordplättarna som odlades gemensamt. Kommissionen med ansvar för återförandet eller återprivatiseringen av marken hade redan efter några år uppemot en halv miljon ouppklarade fall att handlägga, och antalet tycktes bara fortsätta växa. Det finns heller inget riktigt att falla tillbaka på eftersom den socialistiska politiken raderat tidigare gränser såväl i landskapet som i arkiven och i människors medvetande. Politiskt inflytande och fysisk styrka blir inte sällan det som faller avgörandet i vem som i slutändan kan tillskansa sig rätten till ett markområde. Enligt Verdery är det därför också speciellt änkor och ensamstående kvinnor som har blivit de största förlorarna (ibid.).

Även när ett samhälle har etablerat att mark kan ägas kvarstår alltså komplicerade frågor runt vem som kan äga mark, vad ägandet innebär, exempelvis rätten att avyttra egendomen, statens övergripande rätt, hur gränser fastställs och hur rätten till marken hävdas och upprätthålls och i slutändan vad man kan göra med sin mark. Till detta kommer ett antal både filosofiska och legalistiska spörsmål om vad det egentligen är man

äger, när man äger ett stycke mark. Är det bara själva markytan, eller hur långt ner i jorden, respektive hur högt upp i luften, sträcker sig det individuella ägandet? Vad har markägaren rätt att göra med eller på sin mark? Marken behandlas som vi sett som en vara, vilken som helst, men uppenbarligen är det inget man likt Marx klassiska varor, som linneväv och rockar, eller Ricardos vin och kläde, kan cirkulera på marknaden och utbyta över långa distanser. Marken ligger där den ligger.

Men inte alltid. Naturen är i sig föränderlig, en flod kan ändra sitt flöde och lägga jordbruksmark under vatten och skapa ny odlingsmark på ett förvirrande sätt. Uppenbarligen är det allt utom enkelt att reglera alla dessa komplexa förhållanden på ett icke-godtyckligt och rättssäkert sätt. Jag tänker här på min egen lilla markkonflikt med grannen. Detta i ett land där det har funnits gårdsförteckningar med tydligt utmärkta markgränser sedan flera hundra år tillbaka, och där vi har en väl fungerande, icke-korrumperad statlig förvaltning och ett rättssystem. Trots detta uppstår svårlösta konflikter där olika anspråk ställs mot varandra. I länder där det saknas lantmäterikartor, egendomsförteckningar och där administration och rättsväsende är korrumperat och ineffektivt, där är det inte konstigt att omvandlingen mot privat markäggande kantas av utbrett maktmissbruk och att enskilda individer kan tillskansa sig enorma landområden som tidigare tillhört en by eller en viss släktgrupp.

* * *

Engelsmännen lyckades aldrig riktigt knäcka koden för det matrilineära släktskapet, de kunde uppenbarligen inte acceptera att det kunde vara kvinnan som hade den formella auktoriteten över marken. När det kom till förhandling om att leasa eller köpa mark, vände de sig alltid till en man, den person som ansågs representera byn, släktgruppen eller familjen. Här kan man säga att också inom den antropologiska forskningen om matrilineärt släktskap har man länge utgått från att morbrodern, den

ingifta mannen eller sonen är den som ytterst har auktoriteten över egendom och familj. Det är nog dags att återvända till frågan, och på allvar undersöka i vilken utsträckning det faktiskt handlade om kvinnors inflytande och kontroll över mark och resurser. Vi är också så fast i termer som ägande och egendom, vilket gör det svårt att sätta sig in i den förkoloniala situationen med ett helt annat lexikon.

Intressant nog har kvinnors ägande till mark blivit en central fråga inom landsbygdsutveckling och utvecklingspolicy mer allmänt under senare tid. Den indiska sociologen Bina Agarwal har framgångsrikt drivit frågan som forskare och aktivist. Hon hävdar att det att äga mark inte bara ger kvinnan ett ökat ekonomiskt oberoende utan också väsentligt ökar hennes sociala status och inflytande inom familj och samhälle (1994, 2003). Agarwals idéer har mött motstånd från olika håll: konservativa som ser kvinnans enskilda ägande som ett hot mot familjens sammanhållning och fortbestånd, men också från vänster som ser betoningen på ägandet som del av en liberal eller neoliberal agenda (Agarwal 2003). Andra kritiker menar att kvinnligt ägande används strategiskt för att underminera sedvanebaserade nyttjanderegimer och öppna för marknadskrafter och kommersiella intressen utifrån (Razavi 2003:4). Här är vi tillbaka till Frasers kritik av Polanyi och frågan om kapitalismens emancipatorisk kraft, dess förmåga att bryta sönder traditionella hierarkier och dominansförhållanden.

Vid sekelskiftet hade alla bybor i Garobergen tillgång till mark att odla. Marken var ingen handelsvara utan svedjelotter fördelades årligen till de olika hushållen i byn. Detta är annorlunda idag. Vissa individer har tillskansat sig ägande över stora landområden, andra har ingen mark alls. Mark köps och säljs. Samtidigt förvaltas fortfarande vissa områden som gemensam tillgång vilken är tillgänglig för bybornas svedjebbruk. Som jag tidigare pekat på, tycks denna process av att mark omvandlas till privat egendom som mer eller mindre universell. Tidigare komplexa brukarregimer, där olika individer och grupper kunde ha delade anspråk och rättigheter till ett och samma område, försvinner nu till för-

mån för exklusiva rättigheter knutna enbart till ägandet. I princip kan sägas att ägandet bär på ett emancipatoriskt löfte om allas möjlighet att äga, att bli självägande bönder eller hemmansägare. Men i och med att jorden behandlas som en vara, likt andra varor, handlar det om köpkraft och inte om behov. När en procent av världens befolkning har samlade tillgångar som överstiger tillgångarna för de övriga 99 procenten⁶ är det uppenbart att marknadens logik inte kan styra fördelning och förvaltning av mark, vatten, skog och andra livets fysiska grundbetingelser. Här har vi uppenbarligen mycket att lära av de folk som historiskt har utvecklat mer raffinerade sätt-att-vara-i-världen, än vad som möjliggörs genom ägandets modalitet.

Inträdesföredrag den 6 oktober 2015

NOTER

1. Linklaters ursprungliga formuleringen på engelska lyder: "the most destructive and creative cultural force in written history".
2. Med "ägandets modalitet" syftar jag på ägandet som sätt-att-vara-i-världen; ett förhållningssätt och kulturell disposition.
3. "Green grabbing" är en term som används för att synliggöra när mark omvandlas till naturreservat, odlingar av energigrödor eller alternativa bränslen, eller på annat sätt med det uttalade syftet att förbättra den globala miljön (Fairhead, Leach & Scoones 2012).
4. Att plantera träd, som betraktas som individens personliga egendom, bland ursprungsfolk som annars inte erkänner privat ägande av marken, är mycket utbrett. Att plantera träd kan då bli ett sätt att de facto ta mark i besittning och undanhålla marken för annan användning, se vidare Millon (1955).
5. En ökande befolkning är i sig pådrivande för en mer intensiv användning av marken, där också nya former av individuellt ägande kan komma in (Boserup 1965).
6. Se <http://www.theguardian.com/money/2015/oct/13/half-world-wealth-in-hands-population-inequality-report>.

R E F E R E N S E R

- AGARAWAL, BINA. (1994). *A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2003). "Gender and Land Rights Revisited: Exploring New Prospects via the State, Family and Market", *Journal of Agrarian Change*, Vol. 3(1-2):184-224.
- BOSERUP, ESTER. (1965). *The Conditions of Agricultural Growth: The Economy of Agrarian Change under Population Pressure*. London: George Allen & Unwin.
- FAIRHEAD, J.M. LEACH & SCOONES, I. (2012). "Green Grabbing: A new appropriation of nature", *The Journal of Peasant Studies* 39(2):237-261.
- FRASER, NANCY. (2012). "Can society be commodities all the way down? Polanyian reflections on capitalist crisis", *Working Paper Series No. 18*. Foundation Maison des sciences de l'homme, FMSH-WP-2012-18, August.
- HANN, C.M. (1998). "Introduction. The embeddedness of property", i C.M. Hann (red.) *Property Relations: Renewing the anthropological tradition*. Cambridge. Cambridge University Press.
- KAAARHUS, RANDI. (2010). "Women's Land Rights and Land Tenure Reforms in Malawi: What Difference Does Matriliney Make?", *Forum for Development Studies*, Vol. 37(2):171-192.
- KARLSSON, BENGT G. (2011). *Unruly Hills: A Political Ecology of India's Northeast*. New York & Oxford: Berghahn Books.
- LI, TANIA MURRAY. (2013). *Land's End: Capitalist Relations on an Indigenous Frontier*. Durham & London: Duke University Press.
- LINKLATER, ANDRO. (2013). *Owning the Earth: The Transforming History of Land Ownership*. New York: Bloomsbury.
- MILLON, RENE F. (1955). "Trade, Tree Cultivation, and the Development of Private Property in Land", *American Anthropologist*, Vol. 57:698-712.
- MUKHIM, PATRICIA. (2011). "Land Ownership Among the Khasis of Meghalaya: A Gender Perspective", i T. Misra (red.) *The Oxford Anthology of Writings from North-East India: Poetry and Essays*. New Delhi: Oxford University Press.
- OSTROM, ELINOR. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OXFAM. (2011). "Land and Power – the growing scandal surrounding the new investment in land", i 151 *Oxfam Briefing Paper*. Oxford, UK.
- PLAYFAIR, A. (1909). *The Garos*. London: David Nutt.
- POLANYI, KARL. ((1944) 2001). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- RAZAVI, SHAHRA. (2003). "Introduction: Agrarian Change, Gender and Land Rights", *Journal of Agrarian Change*, Vol. 3(1-2):2-32.
- VERDERY, KATHERINE. (1996). *What was socialism and what comes next?* New Jersey: Princeton University Press.

WIDGREN, MATS. (1995). "Individuellt eller kollektivt ägande i bondesamhällen?",
i M. Widgren (red.) *Äganderätten i lantbrukets historia*. Stockholm: Nordiska
museet.

